

MEMORIA PARA XOANA

MARICA CAMPO

BAÍA EDICIÓNS

*A Luísa Villalta, polos violinos desta historia
cos que simbolicamente me agasallou.
Sempre na memoria, co meu afecto.*

Contan, Xoana, Xoana que aínda non chegaches, visguenta carne a navegar nas augas amnióticas do meu ventre, que a miña tataravoa Pepa, Pepa a Toupa, quedou preñe en Monterroso, na feira de novembro. Nunca soubo quen lle puxera entre as pernas a semente que deveu en Rosa, Pérez coma ela, e sen segundo, o habitual para os fillos a que ningún pai se chamaba.

Nunca se soubo quen fora o home que, abusando de dúas escuridades, a da noite e a da cegueira da rapaza, lle descargara, brutal e mudo, a enxurrada da vida. Mais, de vella, a Toupa pregaba todos os días pola súa alma e abenzoábao por lle ter dado aquela filla, luz para uns ollos afogados polas vexigas nos lonxincuos días da nenez.

Ía Pepa a Toupa de feira en feira e de romaría en romaría, da man doutro cego que non era tal, un moinante alcumado o Maricallo, un trampulleiro de voz atiplada co que tiña de pelexar cada día para repartir en equidade as exiguas ganancias do espectáculo que entre

os dous ofrecían. El tirándolle a un vello violín unhas notas renxentes e descompasadas, ela cantando con voz limpa e harmoniosa coplas de crimes e romances vellos que un día has coñecer porque chos deixarei escritos, xunto con este testemuño.

Seica en Monterroso, na feira grande, o público fora moito e as moedas produciran un son alegre ao caeren na lata que o Maricallo brandía para reclamar o pagamento. Moito e ben cantara Pepa a Toupa. Un repertorio de crimes e deshonoras para un auditorio pacífico e traballador que se amosara xeneroso despois de ter vendido os produtos. Amores de cabaleiros e antigas doncelas para a sobremesa dun xantar a base de polbo, pan e purrela do Ribeiro.

Pola noite, feito xa o reparto, mentres o Maricallo bebía e procuraba polas tabernas para non atopar máis que a burla de feirantes e labregos, a cega apertaba a faldriqueira chea de moedas, deitada entre a herba seca do palleiro que a acollía. Soñaba esperta a rapaza da cara desfigurada polas vexigas e era, nas súas fantasías, a protagonista garrida daqueles romances vellos. Estaría soñando quizais que Xerinaldo, aquel *paxe do rei benquerido*, a visitaba no seu leito de princesa e que ela, con fragancia de rosa, lle roubaba toda a cor. Estaría soñando amores fermosos cando chegou el, brután, a se baleirar nela, fea e pobre, soa e desvalida.

Ao saber que estaba encinta, o Maricallo quixera levala cabo da Pella, a meiga de Francelos, moi habelenciosa na arte de desfacer preñeces valéndose do pirixel. Argumentaba que non a podía volver á casa naquel estado nin cunha criatura no colo, el, que lle prometera á nai velar pola ceguiña. Porfiaba en que o camiño era duro abondo sen ter que camiñar, por riba, cunha criatura no ventre. Mais Pepa a Toupa negárase a interromper a vida que lle latexaba nas entrañas. Quizais, cando a gravidez era xa moita e tirar polo corpo era un inferno, substituíse nos seus soñares o romance de Xerineldo polo da Virxe a piques de parir, camiño de Belén, para cumprir o mandado do César.

Porque a miña tataravoa, estou ben segura, Xoana, Xoana que aínda non naciches, non xestou a miña bisavoa maldicindo o home que a puxo en tal estado. Simplemente o vestiu coa roupaxe dun soño, Xerineldo, o protagonista dun romance carolinxió que, de ter existido, levaría arredor de mil anos no alén. Mais a miña tataravoa, que descoñecía estas cousas, sabía que un fillo ten que nacer do amor e por iso llo inventaba.

Un atardecer de xullo chegaron o moinante e a rapaza á casoupa familiar. El, cangado coas poucas pertenzas que os acompañaban nun envurullo, ela coa fardela de lenzo en que gardaban o violín pendurada dunha baraza no ombreiro. Poucos días despois, naceu Rosa.

Pepa a Toupa non tardou moito en volver aos camiños porque era o único xeito que tiña de axudar á crianza da filla, mais regresaba tan a miúdo como podía para comprobar como a pequena medraba sa e feliz case, á beira dunha avoa endurecida polos traballos e polas fames. A nena agardaba pola nai que lle traía sempre melindres e as chilindradas que, despois de moito ralea, mercaba nos baratilleiros das feiras. E agardaba, sobre todo, pola calor dos bicos dunha nai pouco agraciada que a adormecía con historias vertidas na máis fermosa das voces. Mais a cega nunca quixo volver a Monterroso.

Lembra, Xoana, ti vés de Pepa Pérez, alcumada a Toupa, a que cegaron as vexigas e concibiu de Xerineldo, aquel paxe a quen Carlomagno, despois de sorprendelo deitado coa filla e colocar entre os amantes durmidos a propia espada, interrogou máis tarde co propósito de castigalo coa morte.

Andaba o rapaz pálido polos corredores do pazo, arrepiado pola descuberta do seu amor imposible, cando bateu co rei: *Onde vas, Xerineldo, tan triste e descolorido?* A resposta salvoulle a vida: *A fragrancia dunha rosa comeume toda a cor.*

Quero dicir, Xoana, que vés da maior das pobrezaas e do máis brutal dos feitos, mais tamén do fermoso soño que poboaba a mente da miña tataravoa aquela noite de novembro. Aquel soño que fixo medrar, alén da desgraza,

para non morrer talvez coa carraxe, ou para protexer, quizais, o ser que esperaba. Fixo, sen ela o saber, o que fan as ostras: envolver cunha substancia purísima o que é unha doenza ata convertela nunha perla. Unha perla que é o segundo elo, a miña bisavoa Rosa, desta cadea que quero engarzar para ti, Xoana, por se nalgún momento, cando medres e che doía a vida, precisas máis forzas que as propias.

Non sei como has levar ti o feito de seres filla de solteira, eu coido que ben. Os tempos, afortunadamente, cambiaron, e as familias monoparentais, séxano por un ou outro motivo, son cada vez máis comúns. Cando naceu Rosa, nas clases populares logo era máis frecuente ser filla natural que de matrimonio (non sei a que vén iso de “filla natural”, se artificial non o somos ninguén e todos nacemos dun mesmo acto). O problema, que o houbo, viña máis pola falta de homes, de brazos fortes para o traballo, que polo desprezo a unha condición que, como xa che dixen, era cousa de todos os días. O desprezo era pola pobreza en que vivían.

A nai de Pepa, a avoa de Rosa, morreu cando esta era unha rapaza nova e fermosa, mais fráxil e pouco afeita ás tarefas da terra. Non tiñan menos leiros que outros pobres que malvivían cultivándoos, pero estaban ermos ou non producían por pouco traballados e, daquela, eran unha carga á hora de pagar as contribucións.

Así foi como Rosa foi servir á Casa Grande, a unha legua máis ou menos da casoupa en que nacera. Alí a visitaba a súa nai, Pepa a Toupa, que era tratada como calquera dos esmoleiros que pasaban pola casa do señor de Mezur, un cristián á vella usanza, relixioso e amigo do clero, mais moi tentado polos praceres da carne a que sucumbía sen remedio. Contan que tiña máis de vinte fillos bravos. Disque os coñecía todos e que a todos axudaba dunha ou doutra maneira, ora cunha recomendación, ora cun empréstito, xa cun consello, xa cunha rifa.

Non sei se é xusto dicir que don Álvaro Pardo de Outeiro, o señor de Mezur, forzou a miña bisavoa, mais eu coído que hai moitos xeitos de violentar unha muller sen facer uso da forza física. Repara en que Rosa era unha rapaza moi nova, case unha nena. Convén que non esquezas, se che vén a tentación de xulgala, que don Álvaro era o amo e ela estaba afeita a obedecelo. Lembra que, daquela, as mulleres eran educadas na submisión e no sometemento ao home de maior autoridade que lles cadrase cerca.

O caso é que Rosa viviu a relación como unha obriga, mais non exenta de culpa por mor do respecto que sentía por dona María, a señora da Casa Grande. Pouco antes de que se evidenciase o estado da rapaza, o Señor mandouna volver á casoupa. Alí naceu Carolina, primeiro, e Xenxo, despois. Alí a visitaba don Álvaro (ela

sempre o aseñorou, malia a relación que os unía), quen ía acudindo, mal que ben, ás necesidades daquela familia espuria de que se dotara. Alí regresou, prematuramente envellecida polos camiños, Pepa a Toupa. Con ela, o vello violín que o Maricallo lle deixara en herdanza ao morrer, pouco antes de que a miña tataravoa retornase á casa.

Contaba a miña avoa Carolina que a súa avoa aprendera a tocar aquel instrumento con certa mestría e que facía uso del para lles cantar aos netos os vellos romances que a acompañaran sempre.

Lembra, Xoana, miña nena que estás por chegar, que vés de Rosa, Rosa Pérez sen segundo, a filla da cega, a rapaza fráxil con quen a vida non foi moi mirada nin tampouco o señor de Mezur, que deixou de visitala, enfermo de melancolía, tras coñecer a morte de tres fillos lexítimos e varóns na fronte do Ebro.

Carolina é o terceiro elo da cadea que che quero ofrecer, a miña avoa, a bisavoa túa que xa non coñecerás máis que a través destas páxinas. Era leda como un axóuxere e, lonxe da pasividade e da falta de fortaleza física de Rosa, amosábase sempre activa e loitadora. Iso era, unha loitadora, como has comprender polo que che vou contar.

Eu lémbroa sempre facendo algo, ora sachando no horto, ora recollendo vimbios para facer cestos, unhas veces atendendo o gando, outras plantando eucaliptos mesmo entre os penedos, acotío coa arela de lle sacar ás cousas o maior proveito posible. Non comprendía a teima que eu lles tiña a esas árbores foráneas e dicíame que, grazas a elas, eu podía estudar a carreira que me gustaba, non coma ela que pouco fora á escola, aínda que lle tiraba moito e aproveitara ben o pouco tempo que acudira cabo de dona Remedios.

A miña avoa, xa cho contei, non se semellaba en nada á súa nai, disque saíra á raza do señor de Mezur e por iso era forte coma un buxo, mais os trazos nobres e señoritos dos da Casa Grande desdebuxábanse no rostro curtido e nas mans escravas de Carolina, allea á folganza en que aquelas xentes viviran decote. Pola contra Rosa, a bisavoa a quen lembro moi lenemente porque eu era moi nena cando morreu, semellaba de porcelana e diríase que fora secuestrada, tirada dun palacio para esmorecer na pobreza daquela casoupa.

“Eramos tan pobres”, dicíame a avoa cando me relataba cousas da nenez, como cando ía polas casas dos veciños pedir zocas que quedaban desaparelladas, para calzar ela, a miúdo, dúas do mesmo pé.

Unha vez contoume que roubara e que despois, pola noite, non podía durmir. Dona Remedios, a mestra, mandáralles levar un anaco de lenzo para faceren un pano e lles ensinar así ese punto de bordado que chaman ‘vainica’. Contoume que buscara e rebuscara polas huchas sen encontrar cousa que lle valesse e que, estando nestas, se lle viñera á mente a imaxe do espantallo que vira na leira dun veciño. Alí, abalado polo vento xunto con outros panos, había un cacho de tecido que outrora fora de cor branca. Camiñara suíña, acazapada para non ser vista, e fixérase co precioso don. Despois lavárao, poñéndoo a clareo, ata lle facer adquirir unha brancura

acceptable. “E fun como as máis”, dixérame a avoa antes de ceibar unha gargallada leda e repetirme outra vez unha vez máis aquilo de “é que eramos tan pobres”.

A avoa collíame da man e levábame a percorrer os bens da familia. Dicíame que podíamos camiñar varias horas sen poñer os pés en terra allea. Verdadeiramente fora un milagre da súa laboriosidade e tamén, teño que cho dicir, do esforzo do seu irmán, o tío Xenxo.

O tío Xenxo morreu preto dos sesenta anos, sen casar, despois de gastar a vida en suplir, na medida do posíbel, ao finado do meu avó. O tío Xenxo era un home solitario, raro, mesmo mal encarado, segundo contan, porque eu case non o recordo. Recordo, iso si, o seu maior inimigo, Severiano, que morreu preto dos cen. Severiano era o noso veciño e vivía nun miserable caseto acaroadado á nosa casoupa, daquela xa moi mellorada, máis ben casa xa.

Disque o Severiano tiña unha figueira na porta que, nas noites de vento, petaba nos vidros da xanela do tío Xenxo e non o deixaba durmir. Disque a conversa dos dous homes, durante moitos anos, non fora outra que “tes que tirar a figueira”, “non me peta tirala”, “heicha tirar eu”, “se a tiras, esgánote”. Contan que o tío Xenxo convalecía dunha caída no hospital cando unha noite, sen que houbera tormenta nin o vento soprara, se escoitou algo semellante a un refacho forte e seco e, pola mañá,

a figueira estaba tombada diante da porta do Severiano. Poucas horas despois chegou a noticia do pasamento, súpeto, do irmán da avoa. O Severiano non lle foi ao enterro.

Isto, o da figueira, cóntocho para que saibas que ti, futura muller do século XXI, seguramente escéptica e descrida, tes, como toda a humanidade, as raíces afinca-das no misterio.

Díxenche que a avoa Carolina, a túa bisavoa, era leda como un axóuxere e non che minto, mais eu vía como se, por veces, unha nube moura lle pousase nas pestanas. Estou certa de que era cando lembraba o avó. O avó, o seu home, morrera no derrubamento dun túnel que estaban a construír en Asturias.

Ao pouco de casar, xa nada a miña nai, marchou el para xuntar uns cartos e mercar o prado das Cruxeiras, ese que agora é noso e que daquela levaban en arrendo. Soubo a miña avoa do accidente na feira a que acudira para mercar o pano dun abrigo que quería estrear na súa visita a Asturias. Había poucos días que recibira unha carta do home pedíndolle que o fose ver porque, despois de oito meses, non aturaba máis tempo sen abrazala. Só estiveran dous anos xuntos. Seica tiña o tecido vermello na man, seica o acariciaba cando o tío Xenxo atallou a compra: “Non o merques, tes que vestir loito”.

Gustaba moito da música a avoa Carolina, non en van fora anainada pola súa avoa, Pepa a Toupa, a da voz melodiosa coma un reiseñor. Nela atopei eu apoio cando tiven que vencer as reticencias dos meus pais para facer a carreira de violín, no canto de calquera outra con máis futuro segundo eles.

Mentres o solfexo foi un complemento aos meus estudos de bacharelato, non houbo problema. As cousas cambiaron cando asegurei que a miña vida non ía ter outra arela que o violín. Mais a avoa dixo: “Se quere ser violinista, que o sexa en boa hora, pero que sexa a mellor”. E todos calaron.

Non cansaba de escoitar os meus ensaios, repetitivos ata a saciedade nas partes máis dificultosas, e mesmo se decatava de cando o éxito viña recompensar o meu esforzo. Daquela rompía o silencio para me dicir: “todo se consegue se se ten ansia”.

A avoa morreu moito tempo despois de termos televisión na casa, pero ela prefería escoitar a radio. Decía que coa televisión non se podía facer outra cousa e que ela non se afacía a estar man sobre man. Tamén escoitaba cancións nun magnetófono que mercara para min pero que eu xa non utilizaba.

Un día, nos seus anos derradeiros, sorprendeume coa petición de que lle buscase unha cinta cunha canción que escoitara na radio. Lembraba perfectamente o nome do

grupo, A Quenlla, e boa parte da cantiga. “Éche como se falase da miña vida”, confesou, “*cartas van e cartas veñen e as palabras tinta son, pero desde que te fuches, ai amor, ai amor...*”.

Localiceilla decontado e observei como bagoaba escoitándoa unha e outra vez. Nunca a vira chorar antes, nin sequera pola morte do seu irmán, o tío Xenxo. Ben seguro que choraba para dentro, por máis que sempre rise. Por algo dicía que aquela cantiga falaba dela: “*cando busco nos teus ollos bagóame o corazón, vivir sen ti non é vida, ai amor, ai amor*”.

Eu encontrábame en Alemaña, cunha bolsa, facendo un curso de virtuosismo cando me chamaron porque a avoa estaba a morrer. Déralle un infarto cerebral.

Antes de ir ao hospital pasei pola casa e collín o magnetófono e a cinta co poema de Neira Vilas. Eu sei que o escoitou, xa preto da outra beira, porque aínda medio sorriu a escoitar *ai amor, ai amor*.

A miña nai díxome: “estás ben tola, ho, mira que cousas se che ocorren”. Mais, coma min, tamén choraba.

Lembra, Xoana, miña nena que vés en camiño, que tiveches unha bisavoa chamada Carolina, que ficou viúva aos vinte e seis anos e que pasou toda a vida sorrindo para fóra, por máis que por dentro lle bagoase o corazón. Non esquezas que traballou arreo, quizais para vencer e vingarse da súa maior inimiga, a pobreza, que a afastara de quen ela máis quería.